

## החרב והמילה

ברצוני להתמקד כאן, בעקבות 'איגרת תימן' לרמב"ם, באחד מפסוקי הפטרת השבוע: "כָּל כְּלִי יוֹצֵר עֲלֵיךָ לֹא יִצְלַח, וְכָל לְשׁוֹן תִּקְוִים אֶתְּךָ לְמִשְׁפָּט תִּרְשָׁעִי" ( ישעיה נד, יז). איגרת זאת היא תשובת הרמב"ם לפנייתו של ר' יעקב בן נתנאל נגיד יהודי תימן, בשעת מצוקה איומה. יהדות תימן התייסרה אז בין פטיש גזירות השמד (1165) והרדיפות שבראשן עמד "הפושע", יהודי מומר, לבין סדן משיחיות השקר שהתפתחה אז. המצב השתנה רק כאשר השושלת הפאטימית, שושלת שיעית איסמאעלית, הוחלפה בשושלת האַיִוִּבִית (1174), עליה הייתה לרמב"ם השפעה רבה. האיגרת היא סינתזה של נחמה, עידוד, הוראות הלכתיות מעשיות ותקווה. בפתח האיגרת בקשה: "ועתה אחינו, חייבין אתם להטות אוזנכם ולשמוע מה שאסדר לפניכם ותלמדוהו לטף ולנשים כדי שיתקיים להם מה שהסתפק מאמונתם ויתחזק בנפשותם האמת שאין לזוז ממנה ויצילו הבורא ויצילכם מן הספק". אנא, נטה אוזן גם אנו, בייחוד לאותם קטעים בהם חורג הרמב"ם מהסיטואציה שלפניו ודן בשאלה הרחבה יותר של 'אנטי-יהדות', וארשה לעצמי לכתוב – למרות פער הדורות – 'אנטישמיות'. שנאת ישראל לפי הרמב"ם היא יותר דתית-פילוסופית מאשר כלכלית או פוליטית. שורשה בקנאה הדתית בעם המחזיק בתורה: "ומפני שייחד אותנו הבורא... התקוממו כל האומות עלינו בעבורה על צד קנאה ורשע ונחלצו מלכי הארץ להלחם בנו בגללה... לחלוק על ה'". שנאת היהדות יצרה שתי אסטרטגיות שונות. מצד אחד, "אין לך זמן מאז שניתנה לנו תורה עד זמננו זה, שכל מלך עכו"ם" רשע, כובש, אנס, לא תהיה "תחילת כוונתו ודעתו לסתור תורתנו ולהפך דתנו באונס, בניצחון ובחרב, כמו עמלק... ונבוכדנאצר וטיטוס ואדריאנוס". מצד שני, "המחודדים משאר המלכויות והחכמים מיתר הלשונות כמו הארמיים והפרסיים והיונים... שמו כוונתם לסתור דתנו ולהפר תורתנו בטענות שטוענין עליה... ולמחות עקבותיה בחיבוריהם כמו שהתכוונו האנסים במלחמותיהם". כנגד האסטרטגיה הראשונה נאמר בישעיהו "כָּל כְּלִי יוֹצֵר עֲלֵיךָ לֹא יִצְלַח", כנגד השנייה: "וְכָל לְשׁוֹן תִּקְוִים אֶתְּךָ לְמִשְׁפָּט, תִּרְשָׁעִי".

אכן, מאז ועד היום הזה, אלה הם שני ממדי מאבקנו. במימד הראשון, החרב, המלחמה, הכוללת כמובן את המערכה הצבאית, אך גם את הכלכלית והמדינית. במימד השני, המילה, המאבקים האידיאולוגיים, המשפטיים, הרטוריים ואף הסאטיריים. את זאת ידענו מאז ימי האלילות, אולם – מוסיף הרמב"ם – "אחרי כן נתחדשה כת אחרת שהרכיבה עניינה" משתי האסטרטגיות, וויכוחים ורדיפות גם יחד. "כת" זו רמוזה בדברי דניאל (יא, יד): "וּבְנֵי פְרִיזֵי עִמְדָּה יִנְשְׂאוּ לְהַעֲמִיד חֲזוֹן וְנִכְשְׁלוּ". זו הנצרות. הפסוק בדניאל מצביע על המיוחד שבנצרות, טענתה שהיא היורשת הלגיטימית של התורה. הנצרות הוסיפה קומה "חדשה" לברית עם

ישראל, שנדחה ממעמדו. ארשה לעצמי להוסיף, שהאסלאם נקט באסטרטגיה הפוכה, וטען שההתגלות האוריגינלית בידיהם, והמקרא היא קומה סוררת שאנחנו היהודים זייפנו, בהדרכתו של עזרא הסופר.

דברי הרמב"ם האלה מהדהדים, עד ימינו אנו, בכתביהם של הוגים שונים. אני מבקש כאן להתייחס לדברי דון יצחק אברבנאל, בפירושו על ישעיהו. אברבנאל חוזר על דברי הרמב"ם, אך בנימה שונה, בה מתבטאות חוויות דורו על הנצרות והאסלאם: "לפי שהאומות היום הזה בחילוף דתיהם [=בדתות שונות]. מהם יכריחו דתם לא מוויכוח שלא יחפצו בטענות אבל יאמרו שמי שישתור דתם יהרגוהו, וזה עניין אומת ישמעאל. ומהם, יעשו להכרחתה וויכוחים וטענות והיקשים עיוניים, וזה ענין חכמי אדום [הנוצרים] שנתיסדו בחכמת הדבור [=הלוגיקה]. לכן אמר הנביא כנגד שניהם "כָּל כָּלִי יוֹצֵר עֲלֵיךָ לֹא יִצְלַח" בדרך מלחמה כמשפט בני ישמעאל, "וְכָל לְשׁוֹן תְּקוּם אֶתְךָ לְמִשְׁפָּט תִּרְשִׁיעֵי" בדרך הויכוח כמשפט בני אדום". אברבנאל מצטט את סיום הכתוב: לפי ש"זאת נחלת עבדי ה' וְצִדְקָתָם שלא יזיקם דבר לא בחיל ולא בכח ולא בטענות הלציות כוזבות". המילה 'הלצה' – בעברית הפילוסופית של ימי הביניים – פירושה רטוריקה. מובאות כאילו "הוכחות", שבגלל שפתם, ניסוחיהם, ו'סלוגנים' המתבלים אותן, עלולות להפנט בני אדם ולהטעותם, כשבעצם הן רק מחפות על שקרים ועיוותים של המציאות, ערכים מושחתים, ועמדות אבסורדיות ואי-רציונליות. מעניין! כשאברבנאל מתייחס לאסלאם אין הוא מזכיר ויכוחים דתיים, אף כי היו כאלה. בעצם, ההצלחה במלחמה ובכיבוש, הייתה ועדיין היא, הוכחה הבסיסית לאמיתותו של האסלאם, דבר המלמד רבות על משמעותו. אך על כך אי"ה, בפרשת כי-תבוא.